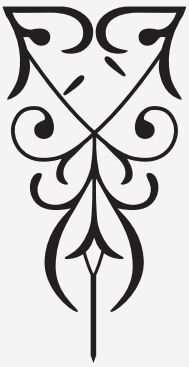

מלאכת שוחט

סימן שטז, ח-י

תוכן מלאכת שוחט

פתיחה למלאכת שוחט 189

א. המקלקל בחבורה..... 190

ב. עשיית חבורה והוצאת דם מבעלי חיים..... 191

ג. גירוד העור באופן שמוציא דם 192

ד. הוצאת דם לרפואה..... 192
המוציא דם לרפואה • עקירת שן • המפיס מורסא • הוצאת קוץ • צחצוח שיניים

ה. בעלי חיים שאינם מזיקים..... 195
פרעוש וכינה • בעלי חיים שגדלים ברקב • השולה דג מן הספל • הריגה על ידי התזת ספריי קוטל בעלי חיים • העמדת סם המוות לפני בעל החיים • במקום מאיסותא וכבוד הבריות

ו. בעלי חיים מזיקים ומסוכנים 200

פתיחה למלאכת שוחט

מקור המלאכה במשכן

מלאכת שוחט במשכן התקיימה בשחיטת האילים המְאָדמים עבור השימוש בעורותיהם[1].

מהות המלאכה

במלאכת שוחט ישנם שני אופני חיוב:

א. הריגת בעל חיים, בין אם יצא דם ובין אם לא, כגון בהכאה, בחניקה או בנחירה[2], ואינו מתחייב אלא משעה שהרגו[3].

ב. לדעת רוב הפוסקים גם הוצאת דם מתוך[4] גופו ועשיית חבורה שאינה חוזרת, חיובה הוא משום נטילת נשמה.

1 גמרא (שבת קז:) וברש"י שם (ד"ה מאילים).
2 מ"ב (סקל"ח).
3 כמו שכתוב (שבת קז:) השולה דג מן הים, כיון שיבש בו כסלע חייב. ע"כ. משמע שקודם לכן אינו חייב.
4 לאפוקי מהוצאת דם שמיפקד פקיד, שאינו אסור משום נטילת נשמה. כך מובא במ"ב (שכח סקפ"ט), שמותר להפיס מורסא אע"ג שכנוס בתוכה דם. דברי המ"ב לקוחים מהמג"א (סקל"ג) שכתב כן בשם התרומה (סי' רנד) וסמ"ג (לאוין סה), והובאו גם באליה רבה (סק"ל) ובחיי אדם (ח"ב כלל כט סי"ט). יסוד דבריהם בתוספות (שבת עה. ד"ה כי) משם ר"ת.

סעיפים ח-י

עשיית חבורה

א. המקלקל בחבורה

זר זהב סביב

בגמרא (שבת קו.) מובאת מחלוקת האם המקלקל בחבורה חייב[5], לדעת ר' שמעון חייב, ולמד זאת מכך שהוצרכה התורה להתיר למול בשבת, על אף שמבצע חבלה בגוף התינוק, הא חובל בעלמא חייב. ולדעת ר' יוחנן פטור, ואינו חייב אלא כגון החובל וצריך את הדם להאכיל לכלבו. לדעתו אין ללמוד מחבלה בברית המילה, שכן המילה אינה קלקול אלא תיקון. הרמב"ם (פ"ח ה"ח) פסק כר' יוחנן, והובא פסקו במ"ב (סק"ל).

אולם אחר כך כתב הרמב"ם (פ"ח ה"ח) במה דברים אמורים בחובל בבהמה וחיה ועוף וכיוצא בהם, אבל החובל בחבירו, אע"פ שנתכוון להזיק, חייב מפני נחת רוחו, שהרי נתקררה דעתו ושככה חמתו והרי הוא כמתקן, ואף על פי שאינו צריך לדם שהוציא ממנו חייב. ע"כ. הרב המגיד (שם) ביאר שפסק כן לשיטתו, שמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, ואין זה נחשב מקלקל בחבורה אלא מתקן אצל יצרו, היינו שנרגע מרוגזו בעקבות החבלה. הראב"ד (שם) חלק עליו, ומפירוש רש"י משמע שנוקט כראב"ד[6]. המ"ב (שטז סק"ל) הביא מחלוקתם.

---

5 אומנם אף לר"ש היכא שהחבלה היא מלשאצל"ג פטור, לשיטתו דמלאכה שאצל"ג פטור, כמובא בגמרא סנהדרין (פד:), שלכן אף ר"ש מתיר ליטול הקוץ מגופו בשבת, וציין לזה התוספות (שבת עה. ד"ה טפי), אלא שהתקשה בטעם הדבר, ע"ש.

6 יסוד מחלוקתם בתמצית (עיין בהרב המגיד שביאר באריכות): במשנה (שבת קה:) הקורע בחמתו ועל מתו פטור וכל המקלקלין פטורין. בגמרא הקשו מברייתא, דתניא הקורע בחמתו על מתו חייב, ואע"פ שחלל שבת יצא ידי קריעה. לבסוף תירצו בעניין חמתו: הא ר' יהודה הא ר"ש; מתני' ר"ש דפטר מלאכה שאינה צריכה לגופה, ברייתא ר' יהודה דמחייב. והקשו אימר דשמעת ליה לר' יהודה במתקן, במקלקל מי שמעת ליה. ותירצו, הא נמי מתקן הוא דקא עביד נחת רוח ליצרו. והקשו שוב: וכה"ג מי שרי והא תניא ר"ש ב"א אומר הקורע כליו בחמתו כו' יהי בעיניך כעובד גלולים. ותירצו: לא צריכא דקא בעי למירמי אימתא אאינשי ביתיה. ע"כ. וממה שכתוב מתקן הוא דקא עביד נחת רוח ליצרו למד רמב"ם שכיוון שהוא פוסק כר' יהודה במלאכה שאצל"ג שהוא חייב עליה, אזי כל שעושה הדבר דרך נקמה וכעס הרי זה נקרא מתקן אצל יצרו וחייב. ואילו רש"י וראב"ד הבינו שמסקנת הגמרא דקא עביד למירמא אימתא אאינשי ביתיה מוסבת גם על הרישא, שהיכא שעביד נחת רוח ליצריה נחשב כמקלקל, ופטור אפילו לר"י.

ב. עשיית חבורה והוצאת דם מבעלי חיים

זה השולחן

שמונה שרצים האמורים בתורה, הצדן חייב, והחובל בהם, אף על פי שלא יצא מהם דם אלא נצרר תחת העור, חייב; ושאר שרצים, אינו חייב החובל בהם אלא אם כן יצא מהם דם, והצדן לצורך, חייב; שלא לצורך או סתם, פטור אבל אסור, ולהרמב"ם חייב. שו"ע שטז, ח

סביב לשולחנך

איסור חבלה ועשיית חבורה בבעל חיים

במשנה (שבת קז.) ח' שרצים האמורים בתורה הצדן והחובל בהם חייב ושאר שקצים ורמשים החובל בהם פטור לצורך חייב שלא לצורך פטור. וכן מובא בשו"ע. דין צידתם נתבאר בדברינו על מלאכת צד ע"ש, ואכמ"ל.

בשאלה משום איזו מלאכה חייב החובל, דעת רוב הפוסקים (רש"י שם ד"ה והחובל בפירושו הא', והסכים עימו התוספות שם ד"ה שמנה, וכ"ה דעת ר"י ור"ת המובאת בתוספות עה. ד"ה כי, וכ"ה דעת הרמב"ן, רשב"א וריטב"א בחידושיהם שם) שחייב משום תולדת שוחט. דעת רש"י (שם בפירוש השני) לעומתם, כיוון שיש להן עור נצבע העור בדם הנצרר בו וחייב משום צובע. הרשב"א (שם) כתב שאף על פי שרוב הפוסקים חולקים על דעת רש"י זו, מכל מקום אם יש לו צורך בדם הנ"ל, יהיה חייב גם משום צובע אף לשיטתם.

הרמב"ם (פ"ח ה"ז) מציג דעה שלישית וסובר שאיסור החובל הוא משום מפרק, תולדת דש, כי דמים שמפרק החובל מתחת העור דומה למפרק תבואה מקשיה.

כמה נפק"מ עולות בין השיטות (מובאות בביה"ל ד"ה שמונה): א. לרש"י משמע שרק בבעלי חיים שיש להם עור חייב. ב. לרמב"ם גם כאשר חובל בבעל חיים מת, חייב. מאידך גיסא, כשחובל והדם נשפך לארץ, נחשבת מלאכה שאינה צל"ג ופטור.

להלכה, כתב המ"ב (סקכ"ט) שאיסור חבלה הוא משום נטילת נשמה, כדעת רוב הפוסקים, והוסיף (ס"ק ל) בשם המאירי (שבת קו.) שסתם חבלה הוה מלאכה שצריכה לגופה וחייב, כיוון שדרך העולם להכות את בעלי החיים כדי שיהיו נוחים להיכבש (וכן בביה"ל ד"ה שמונה הביא מהמג"א רעח שכתב ג"כ כך).

עשיית חבורה בח' שרצים (ושאר בעלי חיים שיש להם עור) ובשאר שרצים או בע"ח שאין להם עור

איתא בברייתא (שבת קז:) איזו היא חבורה שאינה חוזרת, נצרר הדם אף על פי שלא יצא. וכתב הר"ן (שם לח: ד"ה שמנה) והחובל בהם חייב, פירוש החובל בהם עד שנצרר הדם חייב, דכיון שיש להם עור העור מעכב את הדם מלצאת ואלמלא העור מעכבו היה יוצא, ולפיכך חייב משום נטילת נשמה שבאותו מקום, כי הדם הוא הנפש (דברים יב, כג), אבל שאר שקצים ורמשים, כיון שאין להם עור שיעכב הדם אילו היה נעקר ממקומו היה יוצא לחוץ, ומשום הכי כל שלא יצא לחוץ פטור. ובכי האי גוונא הוא דתנן ושאר שקצים ורמשים החובל בהם פטור אבל כשיצא לחוץ אף בשאר שקצים ורמשים חייב משום נטילת נשמה. והכי איתא בהדיא בפרק אלו טרפות (חולין מו:) עכ"ל. וכן היא דעת הטור ור"י (מובא בתוספות שבת עה. ד"ה כי).

הרמב"ם (פ"ח ה"ט) כתב שלא כר"ן, וזה לשונו: אבל שאר שקצים ורמשים אין להם עור לפיכך החובל בהם פטור.

הרב המגיד כתב שנראה מדבריו שאפילו הוציא מהם דם פטור. עוד כתב שהקשו עליו, והניח בצריך עיון:
להלכה בשו"ע פסק כר"ן[7].

כאמור לעיל, המדובר כאן הוא דווקא כשצריך לדם החבלה לאיזה עניין, שאם לא כן, כבר ביארנו לעיל שהמקלקל בחבורה פטור, כדעת ר' יוחנן שפסק כמותו הרמב"ם (וכן כתב המ"ב סק"ל).

ג. גירוד העור באופן שמוציא דם

זר זהב סביב

אסור לגרד שחין, כיוון שעל ידי החיכוך מוציא דם שנבלע בבשר ועושה חבורה.
כן כתב מג"א (שכח סקל"ד) והביאו במ"ב (סק"ל).

ד. הוצאת דם לרפואה

זר זהב סביב

המוציא דם לרפואה

החובל ומוציא דם לרפואה חייב.
כיוון שהוא מתקן, וזו מלאכה הצריכה לגופה (מג"א שכח סק"ג), וכן כתב מ"ב (שטז ס"ק ל).

—

זר זהב סביב

עקירת שן

נחלקו הפוסקים האם עקירת שן אסורה מהתורה בשל הוצאת הדם, או מכיוון שאינו צריך לדם איסורה מדרבנן בלבד.
בב"י (שכח, ג ד"ה כתוב בארחות חיים) כתב משם הארחות חיים (הל' שבת אות שלד) שהחושש בשינו ומצטער עליה מותר לומר לגוי לעקרה, דכל דבר שיש בו סכנה אומר לגוי ועושהו. משמע מדבריו שעקירת שן אסורה מהתורה, שהרי תלה היתר העקירה בכך שאמירה לגוי מותרת עבור חולה שאין בו סכנה. כן כתבו המג"א (שכח סק"ג), הפמ"ג (שם א"א סק"ג) והחיי אדם (ח"ב כלל סט סי"א). הגר"ז (שכח ס"ג) לעומתם כתב שלדברי האומרים שמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, מותר לומר לגוי לעקור השן אף אם לא חלה כל גופו ואינו נחשב לחולה שאין בו סכנה. העולה מדבריו שהוצאת הדם בתהליך העקירה נחשבת למלאכה שאינה צריכה לגופה, ואינו חייב עליה. כן כתב המאמר מרדכי (שכח סק"ג), וכן הקשה בביאור הלכה (שכח, ג ד"ה ומצטער) על המג"א וסיעתו, הסוברים שעקירת שן אסורה מהתורה ולדעתם נחשבת הוצאת הדם לתיקון ואסורה מהתורה, אף למ"ד שהמקלקל בחבורה פטור, הרי אינו חפץ אלא בהוצאת השן, ואילו הוצאת הדם נחשבת רק לפסיק רישא דלא אכפת ליה וממילא אסורה מדרבנן בלבד. מתוקף קושיה זו, כתב הביה"ל שאפשר שיש להקל בזה על ידי גוי.

—

7 מדברי הר"ן משמע שהחיוב בנטילת נשמה הוא משום הוצאת הדם לחוץ, כי הדם הוא הנפש, וכן הוא בתוספות (שבת עה.). אבל מהמג"א (סקט"ז) משמע שהחיוב הוא משום עשיית חבורה שאינה חוזרת, לכן בשאר שקצים ורמשים שהחבורה חוזרת למקומה אינו חייב. ובשעה"צ (סקנ"א) הביא שכן כתבו הרמב"ם בפירוש המשניות (פי"ד מ"א) ורש"י (קז: ד"ה מנין) ורמז לב' הביאורים האלו.

זה השולחן

שו"ע שכח, כח
המפיס מורסא

המפיס שחין בשבת כדי להרחיב פי המכה, כדרך שהרופאים עושים שהם מתכוונים ברפואה להרחיב פי המכה, הרי זה חייב משום מכה בפטיש שזו היא מלאכת הרופא; ואם הפיסה[8] כדי להוציא ממנה הליחה שבה, הרי זה מותר (מ"ב סקפ"ח - וטוב לעשות על ידי גוי).

סביב לשולחנך

המפיס מורסא

בגמרא (שבת קז.) אמר שמואל כל פטורי דשבת פטור אבל אסור בר מתלת דפטור ומותר, ואחד מהם הא דתנן (עֵדיות ב, ה) המפיס מורסא בשבת, אם לעשות לה פה חייב, ואם להוציא ממנה ליחה פטור. כן כתב רש"י (ד"ה פטור), וכן פסק בשו"ע (שכח, כח) להתיר. במ"ב (סקפ"ח) כתב בשם המג"א שטוב לעשות על ידי גוי, פן יתכוון לעשות פתח ויתחייב משום מכה בפטיש (מחצית השקל).

עוד כתב המ"ב (סקפ"ט) שאפילו אם יש דם עם הליחה, מותר להפיסה, כיוון שאין איסור עשיית חבורה בהוצאת הדם הכנוס שם, רק ייזהר שלא ידחוק המכה ויוציא דם נוסף. טעם הדבר שאין בזה איסור כיוון שדם דמיפקד פקיד אין בו משום איסור חבלה כמו שנתבאר בפתיחה למלאכה, עיין הערה 4.

טעמי ההיתר להוציא הליחה

טעם ההיתר להפיס המורסא על מנת להוציא הליחה שבה מפורש בגמרא (שבת קז:), שזו מלאכה שאינה צריכה לגופה וכדברי ר"ש שפטור עליה, ובמקום צערא לא גזרו חכמים לאסור.

הרמב"ם (פ"י הי"ז) גם כן כתב היתר זה, ולכאורה קשה, הרי הוא פוסק כר' יהודה שמלאכה שאינה לגופה חייב עליה, ואם כן איך פסק זאת להלכה, שמותר להפיס המורסא. הרב המגיד ביאר זאת בשני אופנים: א. הרמב"ם סובר שהעמדת הגמרא כשיטת ר' שמעון אינה להלכה, שהרי שמואל עצמו סובר כר' יהודה ולמרות זאת הביא משנה זו להלכה. אכן בטעם ההיתר לשיטת הרמב"ם כתב הרב המגיד שהפסת המורסא היא גמר מלאכה כאשר היא נעשית על מנת להרחיב פי המכה, ואילו כשהיא נעשית רק כדי להוציא ממנה ליחה אינה נחשבת לגמר מלאכה וא"א לבוא בה לידי חיוב מכה בפטיש בשום פנים. ב. בשם ספר הבתים: יֵראה לי שאין זה מלאכה שאינה צריכה לגופה, כי מלאכה שאינה צריכה לגופה הוא עושה המלאכה בעצמה ובכונה, אבל דברים אלו אין כונתו למלאכה שכל כונתו הוא להוציא לחה ולהנצל כו"[9]. עכ"ל.

—

8 עיין ביה"ל ד"ה כדי בשם הפמ"ג, שהסתפק האם התירו להסיר אפילו בכלי או רק ביד.

9 ובביאור דברי המקורות הנ"ל ובטעמם, עיין שעה"צ (ס"ק סה) שהביא מהמג"א (ס"ק לג) שכשאינו מתכוון להרחיב פי המכה נחשב כאינו מתכוון. וביאר המ"ב שדבריו מבוססים על דברי הרב המגיד (פי"ב ה"ב) שבמלאכת מכה בפטיש כל שאינו מתכוון למלאכה אין בזה איסור ואף לא שייך לומר על זה פסיק רישיה. את דברי הרב המגיד ודברי הפוסקים שדנו בדבריו הבאנו באריכות בפתיחה למלאכת מכה בפטיש בדיון אודות 'כוונה לעשיית כלי', עיין לעיל עמודים 143-142. ואכמ"ל.

זר זהב סביב

הוצאת קוץ

מותר ליטול הקוץ במחט, בתנאי שייזהר שלא להוציא דם.

כן כתב המג"א (שכח סקל"ב), והביאו המ"ב (שכח סקפ"ח). ועל אף שהוצאת הדם בזמן הוצאת הקוץ מן הבשר נחשבת למקלקל, אסרו זאת מדרבנן. אכן בהוצאת שחין (שו"ע שכח, כח) התירו איסור דרבנן משום צערא, אבל כאן, כיוון שאפשר להוציא הקוץ בלי הוצאת דם, אין לעבור איסור בחינם. עוד מבואר מדברי המ"ב, כמו שביאר את דברי המג"א, שאם א"א בלא הוצאת דם, כגון שתחוב בעומק, מותר ליטול הקוץ גם במקרה זה (וכן כתב בשעה"צ סג).

—

זר זהב סביב

צחצוח שיניים

אסור לצחצח שיניים במברשת חדשה שבעת הצחצוח בה יוצא דם בוודאות.

בשו"ת יביע אומר (ח"ד סי' כט אות יז) כתב שאף שמותר לצחצח שיניים במברשת שיניים שאינו ודאי שמוציאה דם, אבל אם ודאי מוציאה דם אסור. שם דימה זאת למה שכתב המג"א לאסור חיכוך שחין כיוון שעל ידי זה יצא דם. עוד הוסיף שאע"ג שהיה מקום לומר שאפילו באופן זה מותר, מטעם דהוה פסיק רישא דלא ניחא ליה באיסור דרבנן, שהרי הוצאת הדם היא מלאכה שאצל"ג ואינה אסורה אלא מדרבנן, אבל סיים שאפילו הכי יש לאסור.

הריגת בעלי חיים

סעיפים ט-י

ה. בעלי חיים שאינם מזיקים

זה השולחן

שו"ע שטז, ט פרעוש וכינה

פרעוש, הנקרא ברגו"ת בלשון ערב, אסור לצודו אלא אם כן הוא על בשרו ועוקצו, ואסור להרגו. הגה: ואף לא ימללנו בידו, שמא יהרגנו, אלא יטלנו בידו, ויזרקנו. אבל כנה, מותר לְהָרְגָהּ; והמפלה בגדיו מכְנים, לא יהרגם אלא מוללן בידו וזורקן; אבל המפלה ראשו (מ"כ סקמ"ג – או בשרו), מותר להרגם (ביאור הלכה ד"ה לא – הרבה ראשונים מתירים אף במפלה בגדיו, ועל זה סמכו העולם להקל, וירי"ש יחמיר בזה).

סביב לשולחנך

הריגת פרעוש

בגמרא (שבת קז:) אמרינן דעד כאן לא פטר רבי יהושע בפרעוש אלא בצד, משום שפרעוש הינו דבר שאין במינו ניצוד, אבל בהורגו מודה דחייב.

מדברי הטור ושו"ע משמע שאפילו אם הוא על בשרו, אסור. ואע"פ שבסעיף י יבואר שישנו היתר להרוג מזיקים, שם מדובר במזיקים שנשיכתם עוקצת, מה שאין כן בפרעושים (ב"י ד"ה ומה שכתב ואסור להורגו). דברי טור ושו"ע אלו אינם כמרדכי (סי' תב) בשם ר"ת שהקל בזה, ואין הלכה כמותו.

איסור צידת פרעוש נתבאר במלאכת צד, עיין לעיל עמוד 182.

הריגת כינה

בשבת (יב.) תניא רשב"ג אומר אין הורגין את המאכולת בשבת ובית הלל מתירין. רש"י פירש מתירין כדמפרש טעמא בפרק שמנה שרצים (שבת קז:) מאילים מאדמים דמשכן, מה אילים פרים ורבים אף כל שפרה ורבה, וכינה אינה פרה ורבה אלא מבשר האדם היא שורצת.

בגמרא (שם יב.) מובא: ת"ר המפלא את כליו, מולל וזורק ובלבד שלא יהרוג. אבא שאול אומר נוטל וזורק ובלבד שלא ימלול. אמר רב הונא הלכתא מולל וזורק וזהו כבודו ואפילו בחול רבה מקטע להו רב ששת מקטע להו. ופירש רש"י מולל וזורק. בשבת להתיש כחן שלא יחזרו אליו ובלבד שלא ימלול בדוחק ויהרוג, דסבירא ליה הריגת כינה שבות ואבא שאול כרבי אליעזר (שם) דמחייב חטאת הילכך גזרינן מלילה שלא יהרוג: מקטע להו. הורגן ובשבת. עכ"ל רש"י. מדברי רש"י עולה שדברי אבא שאול לא נפסקו להלכה, כיוון שסובר כשיטת ב"ש, ואילו לדידן מותר למפלא כליו אפילו להורגם.

הרא"ש (פ"א סי' כט) בניגוד לרש"י כתב, שאפילו לדעת בית הלל במפלא את כליו להסיר מהם פרעושים וכינים חולקים התנאים הללו; תנא קמא סבר דגזור הריגה דכינים אטו הריגה דפרעושים, ואבא שאול מחמיר לגזור אפילו מלילה דכינים אטו פרעושים. כך דייק הרא"ש מדברי הרי"ף (ה.) שהביא את דברי הברייתא, וכן מדברי הרמב"ם (פי"א ה"ג). אבל כתב הוא שדווקא במפלא כליו גזרו,

אבל המפלא ראשו, מותר להורגם דהתם לא גזרינן כינים אטו פרעושים, כיוון שאין פרעושים מצויים בראש. כמו כן אם הם על בשרו וכן הלוקח כינה מעל חלוקו, משמע שמותר להורגם.

מהר"ן (ד"ה אמר) משמע שחולק על הרא"ש, וביאר שהתנאים נחלקו על בית הלל ואסרו להרוג את המאכולת ולא קיימא לן כוותייהו, וכשיטת רש"י. עוד כתב הר"ן שגם רב הונא סובר שמותר להרוג מאכולת בשבת, כי במחלוקת תנאים זו הלכה כמיקל, אבל רצה רב הונא לומר שאף שמן הדין מותר להרוג המאכולת, משום כבודו כלומר מדרכי הנימוס יש להימנע מלהורגם, וימלול אותן בלבד, בין בשבת ובין בחול. כן כתבו הרב המגיד (פי"א ה"ג) בשם הרמב"ן והרשב"א (חי' שם), דמשום כבודו בלחוד קאמר, אבל אם בא להרוג מותר מן הדין אפילו בשבת ושזוהי דעת הרמב"ם.

הלכה למעשה, בשו"ע (שטז, ט) החמיר כרא"ש, ולכן מותר להרוג כינה דווקא כשהיא על גופו או ראשו, אך לא אם נמצאת על בגדיו ומפלא אותם. פרעוש אין להרוג אפילו אם עוקצו, ואף שגם הפרעוש אינו פרה ורבה, כיון שהווייתו מן העפר יש בו חיות כאלו נברא מזכר ונקבה, וחייב משום נטילת נשמה (מ"ב סקל"ח). ואפילו למוללו אסור, שמא יהרגנו, כמובא ברמ"א בשם רבנו ירוחם (הובא בדרכי משה. ובביה"ל בסוד"ה לא, כתב בשם החיי אדם דאפילו בספק אם כינה ספק אם פרעוש יש לאסור למלול, וכתב שיש לעיין בזה). אומנם בביאור הלכה (ד"ה לא יהרגם) הביא מהגהות הגר"ח צאנזר שרוב הפוסקים מקילים כדעת רש"י, וע"ז סמכו העולם להקל, ויר"ש יחמיר בזה.

מהי כינה ומהו פרעוש

כתב הטור: וה"ר יוסף פירש שהשחור הוא כינה ולבן הוא הפרעוש, ורבינו תם פירש איפכא ונהגו כר"ת. עכ"ל. מחלוקתם הובאה בראשונים רבים (תוספות יב. ד"ה שמא, רא"ש פ"א סי' כט, ר"ן שם). מדברי הראשונים האלו נראה שהעיקר כדעת ר"ת, וכן מרדכי (סי' רלג) הביא רק דברי ר"ת, ודייק הב"י כן גם מהרמב"ם (פי"א הל' ב-ג).

הר"ן (שם) והרב המגיד (פי"א) כתבו דלהרמב"ן והרשב"א (חי' שם) דעה אחרת בזה, והם סוברים שהשחורה הקופצת הנקראת ברגו"ת, כיוון דאינה פרה ורבה מותר לצודה ולהורגה, ופרעוש שהזכירו חכמים הוא מין רחש אחר שהוא פרה ורבה. הר"ן כתב ולפי דעתי שזו קולא יתירה[10].

להלכה, בשו"ע כתב כר"ת.

הריגת כינה בימינו

מדברי חז"ל רואים שהריגת כינה מותרת, כיוון שאינה פרה ורבה. אולם כיום אנו יודעים שלכינה יש ביצים והיא פרה ורבה, ולכן כתב בספר פחד יצחק (מערכת צידה דף כא ע"ב) שאין להורגה בשבת, ושומר נפשו ירחק מהם. עוד הביא שם שמהר"י ברייל חולק עליו וסובר שאין לנו לנטות מדברי חז"ל אף להחמיר. כן סוברים רוב אחרוני זמנינו שמותר להורגן אף בימינו, כמובא בילקוט יוסף (אות י) ובדברי הגר"ע יוסף (חזון עובדיה שבת ה עמ' קכח) ובפס"ת (ס"ק יז) ובמנוחת אהבה (ח"ג פי"ח הלכה ו). כמה ביאורים ניתנו בטעם הדבר:

א. במכתב מאליהו להגר"א דסלר ח"ד (עמוד 355) כתב, שבאלו ובכיוצא בזה לעולם אין הדין משתנה, אף שלכאורה הטעם אינו מובן לנו, אלא יש לאחוז בדין בשתי ידים בין לחומרא בין לקולא ... כי את ההלכה ידעו חז"ל מדורי דורות, אבל בעניין ההסברים הטבעיים לא ההסבר מחייב את הדין אלא להיפך, הדין מחייב הסבר, והטעם המוזכר בגמרא אינו הטעם היחידי האפשרי בעניין. ואם לפעמים נתנו הסברים שהם לפי ידיעת חכמי הטבע

10 לביאור מחלוקת זו עיין להלן בדברינו גבי 'בע"ח שגדלים ברקב'.

שבימיהם חובה עלינו לחפש הסברים אחרים שבהם יתקיים הדין על מכונו לפי ידיעות הטבע שבימינו. ע"כ. כן תירץ מדנפשיה גם הגאון רבי זלמן נחמיה גולדברג (בקובץ הערות על הספר השתנות הטבעים בהלכה, עמ' רפו אות נא).

ב. חז"ל ידעו את המציאות הנ"ל, אלא שאין הפריה ורביה של הכינה כפריה ורביה של שאר בעלי החיים (מנו"א שם, והקדימו בספר הברית חלק א מאמר יד פ"ח, וכמש"כ שהיא מתהווה מן הזיעה כוונתו שללא הזיעה אינה יכולה לפרות ולרבות. ועיין במשך חכמה בראשית ט, ט).

ג. לא אסרה התורה אלא הריגת בעלי חיים שתהליך הפריה ורביה שלהם נראה לעיניים ללא מיקרוסקופ (דרך בינה עמ' יח בשם הגר"ח קנייבסקי).

—

זר זהב סביב

כתב הרמב"ם (פי"א ה"ב) רמשים שהן פרין ורבין מזכר ונקבה או נהוין מן העפר כמו הפרעושין ההורג אותן חייב כהורג בהמה וחיה, אבל רמשים שהויתן מן הגללים ומן הפירות שהבאישו וכיוצא בהן כגון תולעים של בשר ותולעים שבתוך הקטניות ההורגן פטור. עכ"ל הרמב"ם. הביאו המ"ב (סקמ"א) והוסיף שלדעת המג"א כל שהתליעו אחר שנתלשו הפירות, ההורגן פטור. אבל בביאור הלכה הוכיח מלשון הרמב"ם שרק אם התליעו אחר שהבאישו הפירות פטור, ושאם התליעו קודם לכן - ההורגן חייב.

בעלי חיים שגדלים ברקב

שיטת הרמב"ם – לא התירו הריגת בע"ח שאינו פרה ורבה אלא כשהוא נוצר מן הזיעה והעיפושים

בגמרא (קז:) מובא שהפרעוש "פרה ורבה" וחייב על הריגתו. וכתב הרמב"ם (שם) שאע"פ שהפרעושים "נהוין מן העפר", חייב על הריגתם. אבל לעומת זאת כתב הרמב"ם שם: "רמשים שהויתן מן הגללים ומן הפירות שהבאישו" וכיוצא בהן כגון תולעים של בשר ותולעים שבתוך הקטניות ההורגן פטור. עכ"ל. וצריך ביאור לדעתו מה טעם ההבדל בין פרעושים לבין רמשים שהווייתם מהגללים ומהפירות שהבאישו. על מנת להבין זאת יש לבאר קודם את מחלוקת הפוסקים בעניין הריגת פרעוש.

כתב הרמב"ן (יב. ד"ה הא דאמרינן): הפרעוש מין רמש הוא שפרה ורבה, ויש אומרים שהוא מין הידוע ההווה מן העפר בימות החמה שקורין בערבי אלברגו"ת והוא אינו פרה ורבה אלא שחייבין עליו כמי שהוא פרה ורבה מזכר ונקבה שכן ההורג עכבר שהשריץ מן העפר חייב (עיין חולין קכז.) ולא פטרו מאלים מאדמים אלא כגון כינה שהווה מן הזיעה וכן תולעים שבאשפות ובדברים המוסרחין, וזה דעת הרמב"ם ז"ל. עכ"ל.

מדברי הרמב"ן בביאורו את שיטת הרמב"ם עולה שאסור להרוג את הפרעוש המכונה בורגו"ת, אע"פ שאין הפרעוש פרה ורבה אלא נוצר מן העפר. את טעם הדבר ביאר הר"ן (ה.) וזו לשונו: וכי תימא אותה הקופצת למה היא אסורה, והרי מן העפר היא נעשית ואינה פרה ורבה, יש לומר דכי בעינן פרה ורבה הני מילי למעוטי רמשים שהוייתן מן העפושים, ככנה וכיוצא בה, אבל כל המתהווה מן העפר חיות יש בו כאילו פרה ורבה מזכר ונקבה וההורגו חייב, וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפרק י"א מהלכות שבת ולפי זה הא דאמרינן בפרק שמונה שרצים (קז:) והרי פרעוש דפרה ורבה הכי קאמר שדינו כפרה ורבה. עכ"ל.

מחיבור דברי הרמב"ן והר"ן משמע שאע"פ שבאמת אין הפרעוש פרה ורבה, מכל מקום נחשב הוא כאילו הוא פרה ורבה וההורגו חייב. וביארו בטעם הדבר, שלרמב"ם לא מספיק מה שבעל החיים אינו פרה ורבה כדי להתיר הריגתו (שהרי כאמור אף הפרעוש אינו פרה ורבה) אלא אם בנוסף הוא נוצר מהעיפוש או מהזיעה, רק אז אין איסור מהתורה להורגו.

על פי זה ניתן להבין מדוע כתב הרמב"ם שאין איסור תורה בהריגת רמשים שהווייתם מהגללים ומהפירות שהבאישו – כי אלו נוצרים מהעיפושים.

שיטת הרמב"ן ורשב"א – כל שאינו פרה ורבה מותר בהריגה

אחר שהביא שיטת הרמב"ם ודעימיה האוסרים הריגת פרעוש, כתב הרמב"ן בזו הלשון: ולי משמע דעכבר שהשריץ מן העפר חייבין עליו ודאי, מפני שמינו פרה ורבה הוא אלא שהוא כמין הסריסים, אבל מין שאין בהם מפריה ורביה כלל כגון אלברגו"ת פטור ולכתחלה נמי מותר בין לצוד בין להרוג דבכלל מאכולת הן וכדפרישית. עכ"ל. וכן הרשב"א (יב. ד"ה ופרעוש) כתב בשם ר"ח: ראיה שהכינה היא הפרעוש לפי שכתוב

(שמות ח') והך את עפר הארץ והיה לכנים אלמא הכינה היא ההוה מן העפר, ואלא מיהו אי אפשר לומר שהיא הפרעוש המוזכר בגמרא, דהא משמע התם בפרק שמנה שרצים שהפרעוש הוא מין שפרה ורבה ואסור להורגו ... ואפשר שאותו פרעוש מין רחש אחר שפרה ורבה ולא הבורגות. עכ"ל. וכן הרב המגיד (שם) הביא דברי הרמב"ן וציין שהסכים עימו הרשב"א.

מדברי הרמב"ן וסיעתו עולה שכל בע"ח שידוע לנו שאינו פרה ורבה – הריגתו מותר. לדבריו חייבים לומר שפרעוש הנזכר בגמרא שאסורה הריגתו אינו מה שאנחנו מכנים פרעוש.

בביאור הלכה (סע' ט ד"ה להרגה) ביאר שזו מחלוקת יסודית בין הרמב"ם לרמב"ן, שלרמב"ם (כמוכח מדבריו בספר המצוות מצווה קעז-קעח) בעל חיים נקרא 'פרה ורבה', בין אם רבייתו על ידי זכר ונקבה ובין אם על ידי הטלת ביצים (והוא מה שאמרה התורה 'השרץ השורץ על הארץ', כלומר שמשריץ ביצים וכך מתרבה), ורק מה שנוצר מהעיפושים אינו נחשב שפרה ורבה אלא נוצר מן הזיעה ולכן נקרא 'רומש על הארץ', ולא 'שורץ' מלשון ריבוי, ואילו הרמב"ן סובר שכל שאינו פרה ורבה על ידי זכר ונקבה אינו נחשב שפרה ורבה, ולכן לדעתו מותר להרוג פרעוש, שפרה ורבה לא מזכר ונקבה. לפי דברי הביה"ל הנ"ל אין צורך לומר שכשהוויתו מן העפר (ולא מן הזיעה) 'הוא כמו פרה ורבה' ולכן חייב על הריגת פרעוש, כמו שנדחקו להסביר הרמב"ן הרב המגיד והר"ן, אלא הוא כפשוטו, דהיינו שהוא פרה ורבה על ידי הטלת בצים. עוד האריך הביה"ל להוכיח שדעת הרמב"ם מתיישבת יותר, ואילו דברי הרמב"ן מוקשים מכמה מקומות, ע"ש ואכמ"ל.

פסיקת ההלכה במחלוקת הרמב"ם ורמב"ן ודין הריגת בעלי חיים שגדלים מהרקב והעיפושים

במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן נראה שרוב הראשונים סוברים כרמב"ם, שהרי כמעט כולם אסרו הריגת פרעוש הנקרא בורגו"ת. וכן למעשה, העתיק המ"ב (ס"ק מא) את דברי הרמב"ם.

אך כל זה כשמדובר בבעלי חיים שגדלים בעפר, אך אם מדובר ברמשים שנוצרים מהעיפושים כתב הרמב"ם שאין איסור תורה להורגם וכבר ביארנו לעיל טעמו.

לעניין כינה כתב הרמב"ם (שם ה"ג) בפרוש ש"מותר להורגם" ואילו לעניין רמשים שנוצרים מהעיפושים כתב ש"ההורגן פטור", ובפשטות דינו פטור ואסור מדרבנן. ואמנם המג"א (ס"ק כ) הבין שדעתו שפטור ומותר קאמר, אבל האליה רבה (סקכ"ו) הביא מהשל"ג (לח: אות ה) שפטור ואסור קאמר, ושכן כתב הלחם משנה (פי"א ה"ב) וכן הביאו הפמ"ג (א"א סק"כ). וביאר הלח"מ דדי לנו לדמותם לענין שאינם חייבים חטאת בלבד, מפני שבאמת אינם דומים זה לזה בשוה. אמנם אחרי זה חזר האליה רבה והסתפק בזה. להלכה, המ"ב (ס"ק מא) החמיר שההורגן פטור.

עוד הוסיף המ"ב (שם) בשם המג"א (שם) שדוקא אם מדובר בתולעים שנוצרו אחר שנתלשו הפירות, אבל אם נוצרו התולעים בעוד הפרי מחובר, אסור מהתורה להורגם. ובביאור הלכה (שם) הביא שהפמ"ג (א"א סק"כ) תמה עליו, הרי סוף סוף נוצרה התולעת מעיפוש הפרי, ודוחק לומר שמחובר נחשב שהוויתו מהעפר. ודחה דבריו הביאור הלכה מב' טעמים: א. אכן המחובר לארץ נחשב שרץ השורץ על הארץ, כמו שכתב כן הרמב"ם בפירוש (הלכות מאכלות אסורות פ"ב הט"ו) ואין זה דוחק. ב. מלשון הרמב"ם שכתב: רמשים שהויתן מן הגללים ומן הפירות "שהבאישו" מוכח שתולעים שנוצרו קודם שנתעפשו הפירות - נחשבות פרות ורבות. לפי דבריו אלו עירער גם על דבריו של המג"א גופיה (שהובא במ"ב סקכ"א) שאין חייב על הריגת תולעים שנוצרו אחר שנתלשו הפירות, על זה כתב הביה"ל שאין הדבר כן אלא אם נוצרו התולעים אחר שגם הבאישו הפירות, אבל אם נוצרו קודם לכן חייב.

—

זר זהב סביב

השולה דג מן הספל

הצד דג מן הנהר אפילו נתנו תיכף בתוך ספל של מים שלא ימות חייב משום צידה, ואם הניחו עד שמת חייב גם[11] משום נטילת נשמה.

מימרא בגמרא (שבת קז:) השולה דג מן הספל חייב. ולאו דווקא מת אלא אפילו אם הניחו עד שיבש כרוחב סלע בין סנפיריו ועדיין הוא מפרכס והחזירו למים חייב ג"כ משום נטילת נשמה, כי שוב אינו יכול לחיות. עוד אמרו שם בגמרא דלאו דווקא יבש ממש, אלא אף כשזב ריר משם ונמשך האצבע שם כשמניחו עליו, חייב. דברים אלו כולם הובאו במ"ב (סקל"ג).

11 אבל אין ראיה מכאן שבכל מעשה של הריגת בעל חיים יתחייב גם משום צידה, דכאן אין הצידה וההריגה באין כאחד, ואילו במקום שבאין כאחד מסתבר יותר שיתחייב רק משום נטילת נשמה, עיין פס"ת הערה 137.

—

זר זהב סביב

הריגה על ידי התזת ספריי קוטל בעלי חיים

יש מתירים להתיז ספריי שקוטל בעלי חיים, כגון פליט שמתיזים בחדר שיש בו זבובים וכדומה, אם אינו מתיזו ישירות על בעל החיים. ויש מחמירים.

בשו"ת יביע אומר (ח"ג סי' כ) מקל בזה, ולעומתו בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סי' כב) מחמיר, שלא יימלט הדבר שיהרוג כמה מהם, ומטעם זה כתב בפס"ת (סקט"ז) שאין להתיר התזת חומרים אלו אלא במקום צער או חולי, ויהיו חלונות החדר פתוחים, וייזהר מאוד לא להתיז עליהם ממש אלא בסמוך להם.

—

זר זהב סביב

העמדת סם המוות לפני בעל החיים

יש אומרים שאסור מדרבנן להעמיד סם המוות לפני בעל חיים בשבת אפילו במקום צער, ויש מקילים.

ר' שלמה קלוגר (שו"ת האלף לך שלמה סי' קלה) אוסר, ויש מקילים (שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' מה) מטעם דהוי גרמא ומותר במקום צער[12]. אומנם השבות יעקב אסר זאת מטעם אחר והוא שהרעל מוקצה, ובשו"ת יביע אומר (ח"ג סי' כ אות ט) חלק עליו וכתב שאין הרעל מוקצה.

—

זר זהב סביב

במקום מאיסותא וכבוד הבריות

מותר להוריד את המים ולשטוף את האסלה, אף אם יש שם חרקים וזבובים שנמצאים בחלל האסלה.

כן כתבו שו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' כז), שו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' צד) ובחזון עובדיה (שבת ה' עמ' קכה). כמה נימוקים ניתנו להיתר זה: א. הוי מלאכה שאצל"ג, ובמקום כבוד הבריות ומאיסותא התירו איסורין דרבנן. ב. הוא רק מתעסק בהריגתם. ג. לא ברור שהם מתים מיד ושאין במעשהו אלא משום גרמא בלבד. בנוסף, עיין בחזו"ע שצירף גם את דעת הרשב"א (שבת קז.) המתיר לנעול את הבית שיש צבי בתוכו אם מתכוון גם לשמור את ביתו.

—

12 עוד עיין שו"ת יביע אומר (ח"ג סי' כ אות ו) שדן האם לפי דברי השבות יעקב הנ"ל מותר לפתוח מלכודת שיש בה עכבר בפני חתול.

ו. בעלי חיים מזיקים ומסוכנים

זה השולחן

שו"ע שטז, י כל חיה ורמש שהם נושכים וממיתים ודאי, נהרגים בשבת אפילו אין רצין אחריו (מ"ב סקמ"ה – ואפילו בורחים מפניו. ולחפש אחריהם, לרמב"ם אסור ולשאר הפוסקים שרי. ובמקום שרבים מצויים לכו"ע שרי, שעה"צ סקע"ב); ושאר מזיקין, כגון: נחש ועקרב מקום שאינם ממיתין, אם רצין אחריו, מותר להרגם; ואם לאו, אסור (מ"ב סקמ"ו – ודווקא אלו, מה שאין כן פרעוש דעל ידי עקיצתן ליכא צער כולי האי אסור להורגם). אבל מותר לדורסם לפי תומו, ואפילו במתכוין אלא שמראה עצמו כאילו אינו מכוין (מ"ב סקמ"ח - אסור להרוג בשבת שְׁמָמית ואף שאומרים העולם שהוא סכנה כשנופל במאכל, מ"מ לא ברי הזיקא, וגם יכול לכסות המאכלים).

סביב לשולחנך

הריגת מזיקים ממיתים או שנשיכתם כואבת

מובא בגמרא (שבת קכא:) אמר ריב"ל: כל המזיקין נהרגין בשבת. מתיב רב יוסף: חמשה נהרגין בשבת ואלו הם זבוב שבמצרים ... מני אילימא רבי יהודה האמר מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה, אלא לאו רבי שמעון והני הוא דשרו אחריני לא. ותירץ רב יוסף: ברצו אחריו ודברי הכל.

אחרי זה מובאים בגמרא דעות ועובדות שונות בין האמוראים לעניין הריגת בעלי חיים המזיקים, ובסוף מובא שם כך:

ואמר רב ששת: נחש דורסו לפי תומו. ואמר רב קטינא: עקרב - דורסו לפי תומו.

בשאלה אלו בעלי חיים מותרת הריגתם ומהי רמת הסכנה הנשקפת מהם, באלו תנאים התירו, והאם מותר לעשות זאת כדרכו או רק לפי תומו - נחלקו הראשונים. כפי שנבאר להלן.

רש"י פירש כל המזיקין. ההורגין: נהרגין בשבת. וקא סלקא דעתין אפילו אין רצין אחריו ומשום דסבירא ליה כרבי שמעון דמלאכה שאינה צריכה לגופה מדרבנן היא דאסירא והכא לא גזור: נהרגין בשבת. ואפילו אין רצין אחריו משום דסבירא ליה דסתמן הורגין הם: הא אמר חייב עליה. והיכי שרי במלאכה גמורה כשאין רצין אחריו דליכא פיקוח נפש: ברצין אחריו. כי אמר רבי יהושע בן לוי כל המזיקין נהרגין, ברצין אחריו קאמר דפיקוח נפש הוא: ודברי הכל. ואפילו לרבי יהודה, והא דחמשה נהרגין כשאין רצין אחריו ורבי שמעון.

העולה מדבריו – חמישה מזיקים נהרגים אפילו אם אין רצים אחריו, ואילו שאר מזיקים נהרגים רק אם רצים אחריו. כן דעת הרי"ף (שבת מה:) והרא"ש (סי' יא), וכתב הרב המגיד (פי"א ה"ד) שזו גם דעתם של הרמב"ן (מלחמות מה: וחי' קכא: ד"ה ברצין) והרשב"א (חי' שם ד"ה ברצין).

אולם התוספות (שם ד"ה ברצין) כתבו, שנראה לר"י לפרש דברייתא ברצין אחריו ודברי הכל, פירוש אפילו רבי יהודה מודה דחמשה שרי להרוג ברצין אחריו, אבל שאר אסור להרגן אפילו רצין אחריו לרבי יהודה. ורבי יהושע בן לוי כרבי שמעון דשרי שאר אפילו באין רצין אחריו. ורב הונא דאסר בסמוך לא סבר כרבי יהושע בן לוי. ונראה לר"י שאין להקל כרבי יהושע בן לוי אלא כהנהו אמוראי דלקמן דלא שרו אלא בדריסה לפי תומו. עכ"ל:

להלכה פסק השו"ע כשיטת רש"י, שהיא כדעת רוב הפוסקים.

סיכום מחלוקת הראשונים:

	חמישה מזיקים	שאר מזיקים
רש"י	נהרגים אפילו אין רצין אחריו	אם רצים אחריו, נהרגים. ואם לא רצים – אין להורגם, אבל מותר לדורסם לפי תומו
תוספות	אם רצים אחריו – נהרגים אם לא רצים – לדעת ר' יהודה אין להורגם, ולר' שמעון מותר להורגם	אין נהרגים אפילו אם רצים אחריו, אבל מותר לדורסם לפי תומו

שיטת הרמב"ם

מדברי הרמב"ם (פי"א ה"ד) עולה שסובר כשיטת רש"י. הקשה על כך הרב המגיד (שם), הרי מפשט הגמרא (וכן כתבו הרמב"ן והרשב"א להדיא) היתר הריגת חמישה שרצים כשאין רצין אחריו הוא רק לשיטת רבי שמעון שפטר במלאכה שאינה צריכה לגופה, אבל לרבי יהודה אסור, כיוון שאין זה פיקוח נפש גמור, והרי הרמב"ם פסק (פ"א ה"ז) כרבי יהודה ולמרות זאת פסק כאן להקל להורגם אפילו אם אין רצים אחריו. ותירץ הרב המגיד (כפי שביארו הב"י) שהרמב"ם יפרש שדברי הגמרא 'ברצו אחריו ודברי הכל' מוסבים על הריגת שאר מזיקים, כלומר שאף ר' יהודה מתיר הריגתם בגלל שמדובר בסכנת נפשות. ומה ששנינו חמישה נהרגין – היינו אפילו בלי שרצו אחריו, ואף בזה מודה רבי יהודה להתיר, לפי שהיזקן מצוי והוי פיקוח נפש בהראותן בלבד.

רמת הסכנה שמתירה הריגת מזיקים

כתב הב"י שמדברי הרמב"ם (פי"א ה"ד) משמע שחמישה שנזכרו במשנה אינם בדווקא, אלא הם דוגמה לכל חיה ורמש שנושכים וממיתים בוודאות, ואילו שאר מזיקין שדווקא אם רצין אחריו מותר להורגם, הם כאלו שאינם ממיתים בוודאי אלא ספק ממיתים ספק אין ממיתים, וכיוון שהם ספק ממיתים, אזי אם רצין אחריו הוי ספק פיקוח נפש ומותר להורגם, שאם לא נאמר כן לא היה מתיר הרמב"ם, שפוסק כרבי יהודה, המחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה.

אומנם לדעת הפוסקים כשיטת רבי שמעון, כתב הב"י שאפשר שאף שאין בנשיכתם ספק פיקוח נפש מותר להורגם משום צערא. עוד הביא הב"י שכן כתב המרדכי (סי' תב) וזו לשונו: ושאר כל המזיקין. כלומר שאין בהם סכנה: אם היו רצין אחריו מותר להרגן. וטעמא משום דסבר כרבי שמעון דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה ומשום צערא פטור עליה ושרי לכתחילה מידי דהוה אמפיס מורסא (שבת קז.) וכיבוי גחלת שלא יזיקו (שם מב.) עכ"ל.

לעניין נחש ועקרב שדורסן לפי תומו (שם), מדברי הרב המגיד (שם), הכסף משנה (שם), לחם משנה (שם) והמג"א המובא בביאור הלכה (ד"ה ואפילו) משמע שלדעת הרמב"ם הפוסק כר' יהודה טעם היתר דריסתם הוא מכיוון שהם ספק ממיתים, ושאם לא היו ספק ממיתים אסור. אבל לשאר הפוסקים הסוברים כר' שמעון מותר להורגם אף אם נשיכתם אינה הורגת אלא יש בה משום צער, כאמור.

בהיתר לדורסו לפי תומו

כתב רש"י (ד"ה דילמא לפי תומו) לא שיעמוד עליו ויהרגנו להדיא, אלא כשהוא הולך לתומו ונחש או עקרב בפניו אין צריך לישמט ממנו אלא דורסו והולך ואם מת בדריסתו ימות, הואיל ולא נתכוין דדבר שאין מתכוין לרבי יהודה מדרבנן הוא ולעניין מזיקין לא גזור. הר"ן (שבת מה: ד"ה נחש) הקשה עליו ופירש, דורסו ואפילו במתכוין אלא שהוא עושה לפי תומו, שמראה עצמו כאילו אינו מכוין וכרבי שמעון דפטר במלאכה שאינה צריכה לגופה. ומיהו להרגן להדיא אסור,

דכיון שאין היזקן מצוי כחמשה השנויים בברייתא כל כמה דאפשר לשנויי בהריגתן משנינן. כן כתבו הרב המגיד פי"א (שם) בשם הרמב"ן (שם) והרשב"א (שם ד"ה הא) ושכן נראה מדברי הרמב"ם. גם בשו"ע כתב כר"ן.

בעלי חיים שנשיכתם כואבת מעט

עוד הוסיף המ"ב (סקמ"ו) דדוקא אלו וכל כי האי גוונא שמזיקים הן בטבען ונשיכתן נשיכה עוקצת אלא שאין דרכן להמית בזה המקום התירו להורגם, מה שאין כן פרעוש דלעיל וכל רמשים קטנים כהאי גוונא דאף על ידי עקיצתן ליכא צער כולי האי, באלו אסור להורגם אף כשהם עוקצים אותו אלא יבריחם מעליו (כן כתב הב"י, ועוד כתב שדעת ר"ת להתיר להרוג פרעוש שעוקצו, אך כל הפוסקים חולקים עליו). עוד אסור לדורסם לפי תומו, כגון שְׁממית או נמלים שאין לדורסם לפי תומו (מ"ב סקמ"ח, ביה"ל ד"ה ואפילו).

בעלי חיים שהיזקם אינו ברור

כתב המ"ב (סקמ"ח) שאסור להרוג בשבת שְׁממית שקורין שפי"ן, ואף שאומרים העולם שהוא סכנה כשנופל במאכל, מכל מקום לא ברי הזיקא וגם יכול לכסות המאכלים, לכן יש למחות בידם. ע"כ.

לסיכום

1. בעלי חיים ממיתים – נהרגים אפילו אם לא רצים אחריו.

2. בעלי חיים שאינם ממיתים – נהרגים אם רצו אחריו, ואם לא רצו אחריו מותר לדורסם לפי תומו, כי מראה בעצמו כאילו אינו מתכוון.

3. בעלי חיים שנשיכתם כואבת מעט (כגון פרעוש) – אסור להורגם, אבל מותר לצודם או להבריחם מעליו.

4. בעלי חיים שאינם מזיקים ודאי (כגון שממית) – אין להורגם ולצודם.

